

ZAMONAVIY TILSHUNOSLIK TURLARI VA O'ZBEK TILSHUNOSLIGINING
DOLZARB MASALALARI

Aristanova Sabrina Kaldiboy qizi

Yo'ldasheva Gulzoda Botir qizi

Altinbekova Zarina Nurjan qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti O'zbek tili va adabiyot yo'nalishi talabalari

Ilmiy rahbar: Turg'unpo'latov Diyorbek Ro'zmat o'g'li

Chirchiq davlat pedagogika universiteti O'zbek tilshunosligi kafedrasi o'qituvchisi

d.turgunpolatov@cspu.uz

ANNOTATSIYA

Maqolada zamonaviy tilshunoslik fanining asosiy yo'nalishlari, xususan, struktur tilshunoslik, generativ tilshunoslik, kognitiv tilshunoslik, sotsiolingvistika, psixolingvistika va kompyuter lingvistikasi kabi turlari tahlil qilinadi. Shuningdek, o'zbek tilshunosligining bugungi kundagi dolzarb masalalari — adabiy til me'yorlarini takomillashtirish, terminologiyani tizimlashtirish, raqamli resurslar yaratish, dialektologik tadqiqotlarni rivojlantirish hamda nutq madaniyatini yuksaltirish masalalari ilmiy asosda yoritiladi. Maqola o'zbek tilining davlat tili sifatidagi mavqeini mustahkamlash va uni zamon talablari asosida rivojlantirishga qaratilgan.

Kalit so'zlar: *zamonaviy tilshunoslik, o'zbek tilshunosligi, struktur tilshunoslik, generativ tilshunoslik, kognitiv tilshunoslik, sotsiolingvistika, kompyuter lingvistikasi, terminologiya, adabiy til me'yori.*

ABSTRACT

This article analyzes the main branches of modern linguistics, including structural linguistics, generative linguistics, cognitive linguistics, sociolinguistics, psycholinguistics, and computational linguistics. In addition, the pressing issues of Uzbek linguistics are discussed, such as the improvement of literary language norms, terminology standardization, development of digital resources, dialectological research, and enhancement of speech culture. The article aims to strengthen the status of the Uzbek language as a state language and to develop it in accordance with modern requirements.

Keywords: *modern linguistics, Uzbek linguistics, structural linguistics, generative linguistics, cognitive linguistics, sociolinguistics, computational linguistics, terminology, literary language norms.*

АННОТАЦИЯ

В статье анализируются основные направления современной лингвистики, такие как структурная лингвистика, генеративная лингвистика, когнитивная лингвистика, социолингвистика, психолингвистика и компьютерная лингвистика. Также освещаются актуальные проблемы узбекской лингвистики: совершенствование норм литературного языка, систематизация терминологии, создание цифровых ресурсов,

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'UYALAR

развитие диалектологических исследований и повышение культуры речи. Статья направлена на укрепление статуса узбекского языка как государственного и его развитие в соответствии с современными требованиями.

Ключевые слова: *современная лингвистика, узбекская лингвистика, структурная лингвистика, генеративная лингвистика, когнитивная лингвистика, социолингвистика, компьютерная лингвистика, терминология, нормы литературного языка.*

Til – jamiyat taraqqiyoti, milliy tafakkur va madaniyatning asosiy tayanchi hisoblanadi. XXI asrga kelib tilshunoslik fani nafaqat an'anaviy nazariy yo'nalishlar, balki yangi texnologiyalar, raqamli muhit va global integratsiya ta'sirida tubdan yangilanmoqda. Ayniqsa, o'zbek tilining davlat tili sifatidagi mavqegini mustahkamlash, uni ilmiy asosda rivojlantirish masalalari dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Ushbu maqolada zamonaviy tilshunoslik turlari hamda o'zbek tilshunosligining muhim muammolari tahlil qilinadi.

Zamonaviy tilshunoslik ko'plab yo'nalish va tarmoqlarga ega bo'lib, ularning har biri tilni turli jihatdan o'rganadi.

Struktur tilshunoslik. Struktur tilshunoslik tilni ichki tizim sifatida o'rganadi. Bu yo'nalish asoschisi sifatida Ferdinand de Saussure e'tirof etiladi. U tilni belgilar tizimi sifatida talqin qilib, sinxron va diaxron tadqiqot usullarini ajratib ko'rsatgan.

Generativ tilshunoslik. Generativ tilshunoslik inson tafakkuridagi til qobiliyatini o'rganadi. Bu yo'nalish Noam Chomsky nomi bilan bog'liq. U tilning universal grammatikasi mavjudligini ilgari surgan.

Kognitiv tilshunoslik. Kognitiv tilshunoslik til va tafakkur o'rtasidagi munosabatni o'rganadi. Bu yo'nalishda til inson ongining ajralmas qismi sifatida qaraladi.

Sotsiolingvistika. Sotsiolingvistika til va jamiyat o'rtasidagi aloqani tadqiq etadi. Unda tilning ijtimoiy qatlamlar, hududiy farqlar va kommunikativ vaziyatlarga bog'liqligi o'rganiladi.

Psixolingvistika. Psixolingvistika nutq jarayonining psixologik asoslarini o'rganadi. Inson tilni qanday qabul qiladi, qayta ishlaydi va ishlab chiqaradi – ana shu savollarga javob izlaydi.

Kompyuter lingvistikasi. Kompyuter lingvistikasi sun'iy intellekt va raqamli texnologiyalar asosida tilni qayta ishlash bilan shug'ullanadi. Mashina tarjimasini, ovozni aniqlash, matnni avtomatik tahlil qilish kabi yo'nalishlar shular jumlasidandir.

O'zbek tilshunosligining dolzarb masalalari. O'zbek tilshunosligi bugungi kunda bir qator muhim vazifalarni hal etishni talab qiladi.

Adabiy til me'yorlarini takomillashtirish. Davlat tili sifatida o'zbek tilining imlo, talaffuz va uslubiy me'yorlarini yagona tizim asosida mustahkamlash zarur. Lotin yozuviga asoslangan alifboning to'liq joriy etilishi ham dolzarb masalalardan biridir.

Terminologiya muammosi. Fan va texnika rivoji yangi atamalarni talab qilmoqda. O'zbek tilida ilmiy terminlarni yaratish va bir xillikka keltirish masalasi muhimdir.

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'OYALAR

Raqamli resurslar yaratish. O'zbek tilining milliy korpusini shakllantirish, elektron lug'atlar va avtomatik tarjima dasturlarini takomillashtirish zarur. Bu borada kompyuter lingvistikasi yutuqlaridan samarali foydalanish talab etiladi.

Dialektologik tadqiqotlar. O'zbek shevalarini ilmiy asosda o'rganish va ularni saqlab qolish muhim vazifalardan biridir. Globalizatsiya jarayonida ayrim shevalar yo'qolib ketish xavfi ostida qolmoqda.

Til va madaniyat integratsiyasi. Til milliy madaniyatning ko'zgasidir. Shuning uchun o'zbek tilini o'rganishda lingvokulturologik yondashuvni rivojlantirish dolzarbdir.

Yoshlar nutq madaniyati. Internet va ijtimoiy tarmoqlar til madaniyatiga sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda. Yoshlar nutqida aralash til unsurlari, qisqartmalar va slang ko'paymoqda. Bu jarayonni ilmiy jihatdan o'rganish zarur.

Zamonaviy tilshunoslik fanining rivoji tilni har tomonlama o'rganish imkonini bermoqda. Struktur, generativ, kognitiv, sotsiolingvistik va kompyuter lingvistikasi yo'nalishlari tilshunoslikni yangi bosqichga olib chiqdi. O'zbek tilshunosligi oldida esa adabiy me'yorlarni takomillashtirish, terminologiyani boyitish, raqamli resurslar yaratish va nutq madaniyatini yuksaltirish kabi muhim vazifalar turibdi. Ushbu masalalarning ilmiy asosda hal etilishi o'zbek tilining xalqaro maydondagi nufuzini yanada oshirishga xizmat qiladi.

So'nggi yillarda tilshunoslik fanida yangi yo'nalishlar shakllanib, ular tilni o'rganishda innovatsion yondashuvlarni taklif etmoqda. Xususan, korpus lingvistikasi, diskurs tahlili, pragmatika va neyrolingvistika kabi yo'nalishlar alohida ahamiyat kasb etmoqda. Korpus lingvistikasi tilni katta hajmdagi matnlar bazasi asosida o'rganishga qaratilgan bo'lib, bu usul orqali til birliklarining real qo'llanilishi tahlil qilinadi. Milliy korpus yaratish o'zbek tilshunosligi oldida turgan muhim vazifalardan biridir. Bunday korpuslar yordamida so'zlarning chastotasi, qo'llanish konteksti va semantik o'zgarishlari aniqlanadi. Diskurs tahlili esa tilni faqat grammatik tizim sifatida emas, balki ijtimoiy va madaniy hodisa sifatida o'rganadi. Bu yo'nalishda nutqning kontekstga bog'liqligi, muallif va tinglovchi o'rtasidagi munosabatlar chuqur tahlil qilinadi. Pragmatika til birliklarining amaliy qo'llanishini o'rganadi. Ya'ni, so'zlovchining maqsadi, vaziyat va nutqning yashirin ma'nolari muhim o'rin tutadi. Bu ayniqsa kundalik muloqot va siyosiy nutqni tahlil qilishda muhimdir. Neyrolingvistika esa til va inson miyasi o'rtasidagi bog'liqlikni o'rganadi. Ushbu yo'nalish tilni qanday qabul qilish, qayta ishlash va ishlab chiqarish jarayonlarini ilmiy asosda tushuntiradi.

Hozirgi kunda raqamli texnologiyalar til rivojiga bevosita ta'sir ko'rsatmoqda. Ayniqsa, sun'iy intellekt asosidagi tizimlar tilni qayta ishlashda keng qo'llanilmoqda. O'zbek tilida ham avtomatik tarjima, matnni tahlil qilish, ovozni matnga aylantirish kabi texnologiyalar rivojlanmoqda. Sun'iy intellekt yordamida yaratilgan dasturlar tilni o'rganishni ham osonlashtirmoqda. Masalan, mobil ilovalar orqali grammatika, lug'at va talaffuzni mustaqil o'rganish imkoniyati kengaydi. Shu bilan birga, chatbotlar va virtual yordamchilar o'zbek tilida ham rivojlanib bormoqda. Biroq, bu jarayonda muammolar ham mavjud. O'zbek tilida yetarli darajada raqamli ma'lumotlar bazasi yo'qligi, standartlashtirilgan korpuslarning

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G‘OYALAR

kamligi texnologik rivojga to‘sqinlik qilmoqda. Shu sababli ilmiy hamjamiyat va davlat tashkilotlari hamkorlikda tilning raqamli infratuzilmasini rivojlantirishi zarur.

Globalashuv jarayoni barcha tillarga, jumladan o‘zbek tiliga ham sezilarli ta‘sir ko‘rsatmoqda. Xalqaro aloqa vositalarining kengayishi natijasida ingliz tilining ta‘siri kuchayib bormoqda. Bu esa o‘zbek tilida yangi so‘zlar va atamalarning paydo bo‘lishiga olib kelmoqda. Til siyosati bu jarayonda muhim rol o‘ynaydi. Davlat tomonidan olib borilayotgan siyosat tilning rivojlanishi, saqlanishi va boyitilishiga xizmat qilishi kerak. O‘zbek tilining davlat tili sifatidagi maqomini mustahkamlash, uni ilm-fan, texnologiya va xalqaro maydonda keng qo‘llash dolzarb vazifalardan biridir. Shuningdek, tilni o‘qitish tizimini takomillashtirish ham muhim ahamiyatga ega. Maktab va oliy ta‘lim tizimida zamonaviy metodlar asosida til o‘qitish, ayniqsa kommunikativ yondashuvni keng joriy etish zarur.

O‘zbek tilining rivoji ko‘p jihatdan zamonaviy ilmiy yondashuvlar va texnologiyalar bilan bog‘liq. Kelajakda tilni rivojlantirish uchun quyidagi yo‘nalishlarga e‘tibor qaratish muhim:

- tilning milliy korpusini yaratish va boyitish
- sun‘iy intellekt asosidagi dasturlarni rivojlantirish
- ilmiy terminologiyani tizimlashtirish
- yoshlar nutq madaniyatini oshirish
- tilni xalqaro miqyosda targ‘ib qilish

Shu bilan birga, tilning sofligini saqlash va uning boy imkoniyatlaridan samarali foydalanish ham dolzarb vazifa hisoblanadi. O‘zbek tili nafaqat milliy qadriyat, balki global kommunikatsiya vositasi sifatida ham rivojlanib borishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Abduaziz Abdurahmonov. Hozirgi o‘zbek adabiy tili. — Toshkent: O‘qituvchi nashriyoti, 2001. — 256 b.
2. Shavkat Rahmatullayev. O‘zbek tilining izohli lug‘ati. — Toshkent: O‘zbekiston Milliy Ensiklopediyasi davlat ilmiy nashriyoti, 2006. — 680 b.
3. O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi. “Davlat tili haqida”gi Qonun. — Toshkent, 1989. — Qonunning yangi tahrirlari va qo‘shimchalari bilan.
4. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi. O‘zbek tilining lotin yozuviga asoslangan alifbosini joriy etish to‘g‘risidagi qarorlar to‘plami. — Toshkent, 1995.
5. Bahodir Yo‘ldoshev. O‘zbek tilshunosligi asoslari. — Toshkent: Fan nashriyoti, 2010. — 312 b.

